

**BAŞ REDAKTORDAN
ОТ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА
FROM THE EDITOR-IN-CHIEF**

UOT 371

Akif Nurağa oğlu Abbasov

*Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun elmi katibi,
pedaqogika elmləri doktoru, professor, Əməkdar müəllim
<https://orcid.org/0000-0002-9210-7141>
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).5-9](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).5-9)
E-mail: prof.akif@mail.ru*

BÖYÜYƏ HÖRMƏT TƏRBIYƏSİNİN FORMALAŞDIRILMASININ VACİBLİYİ

Akif Nuragha Abbasov

*scientific secretary of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan
doctor of pedagogical sciences, professor, professor, Honored teacher*

THE IMPORTANCE OF FORMING THE UPBRINGING OF RESPECT FOR ADULTS

Акиф Нурага оглы Аббасов

*ученый секретарь Института Образования Азербайджанской Республики,
доктор педагогических наук, профессор, заслуженный учитель*

ВАЖНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ВОСПИТАНИЯ УВАЖЕНИЯ К ВЗРОСЛЫМ

Xülasə. Mənəvi tərbiyənin çox mühüm vəzifələrindən, tərkib hissələrindən biri də təhsilalanlarda özlərindən böyüklərə, yaşlılara hörmət hissinin formalaşdırılmasından ibarətdir. Tarixən yaşlı, ahıl, qoca adamlar, nüfuz qazanmış şəxslər cəmiyyətdə önəmli yer tutmuş, nüfuzları gözlənilmiş, hörmət və qayğı ilə əhatə olunmuşlar. Böyüyə hörmət insana hörmətdən ayrı nəzərdən keçirilmir.

Açar sözlər: *böyüyə hörmət, böyüyə hörmət tərbiyəsi, qocalara hörmət, balacalara qayğı, qocaların nüfuzunu qorumaq*

Summary. One of the most important tasks and components of moral education is the formation of a sense of respect for elders in students. Historically, the elderly, old people, influential people occupied an important place in society, their authority was expected, they were surrounded by respect and care. Respect for elders is not considered separately from respect for a person.

Key words: *respect for elders, upbringing of respect for elders, care for the young, protection of the authority of elders*

Резюме. Одной из важнейших задач и составляющих нравственного воспитания является формирование у обучающихся чувства уважения к старшим. Исторически пожилые, старые люди, влиятельные люди занимали важное место в обществе, их авторитет был ожидаем, они были окружены уважением и заботой. Уважение к старшим не рассматривается отдельно от уважения к человеку.

Ключевые слова: *уважение к старшим, воспитание уважения к старшим, забота о молодых, защита авторитета старших*

Həzrəti Məhəmməd peyğəmdər qocaların hörmətini saxlamağı vacib sayırdı. Diqqət edək: Hər kim müsəlman qocanı əziz tutar, hörmət edər, Allah Qiyamət günü onu çətinliklərdən amanda saxlayar. O cavan ki, qocanı yaşına

görə əziz tutar, Allah o qocaları zaman birini gətirər ki, onu əziz tutsun.

Atalarımız heç də təsadüfi deməmişlər: “Böyüyə hörmət elə, sən də böyüyəcəksən”, “Atana hörmət elə, oğlun sənə hörmət edər”,

“Böyüyə hörmət vacibdir”, “Hamıya hörmət elə, hörmətin olar”, “İstəyirsən qocalıqda hörmətin olsun, cavanlıqda qocalara hörmət elə”, “Kiçiklərə hörmət elə, böyüklərdən hörmət qazan”, “Kişiyə hörmət, artırır minnət”, “Loğma qarın doyurmaz, hörmət artırır”, “Özünə hörmət qoymayan, özgəyə də hörmət qoymaz”, “Qocaya hörmət elə, sən də qocalacaqsan”, “Tanrım, böyüklərdən ululuğu, qocalardan hörməti, cocuqlardan utancı qoparma”.

Bu atalar sözlərindən çıxan məntiqi nəticə bundan ibarətdir ki, sən özündən böyüklərə hörmət etməlisən ki, gələcəkdə sən də yaşa dolaçaqsan, qocalacaqsan. Sənə də hörmət qoyulsun. Dünya gör-götür dünyasıdır. Hər kəsin əməli, hərəkəti göz qabağında olur.

Böyük deyəndə heç də yalnız ağsaqqal kişi və ağbirçək qadın başa düşülmür. Yaşlı şəxslərin daha çox hörmətə, qayğıya ehtiyacı var. Lakin bu və ya digər şəxs xeyli yaşlıdır deyə bu, insanı onunla, onun hərəkət və əməlləri barədə öz fikrini açıq bildirməkdən, sözünü deməkdən, qüsurları göstərməkdən çəkəndirməməlidir.

İnsan mədəniyyətinin göstəricilərindən biri də onun özündən böyüklərə hörmət və ehtiram bəsləməsi, onların qayğısına qalması, nüfuzunu qaldırmasıdır.

Vaxtilə biz tez-tez keçmiş ittifaqa daxil olan respublikaların şəhərlərinə, paytaxtlarına, xüsusən Moskvaya ezamiyyətə, elmi konfranslara gedər, adətən metrodan, avtobusdan, bəzən taksidən istifadə edərdik. Metroda, adətən belə çağırış səslənərdi: “Özünüzdən yaşlılara, qocalara, qadınlara, əlillərə, əliuşaqlılara yer verməyi unutmayın”. Bu bizə çox qəribə görünərdi. Çağırışla da böyüyə hörmət olar? Bu yönümdə tərbiyə işlərinə uşağın kiçik yaşlarından başlamaq lazımdır. Bu, qana keçməlidir, tələbata çevrilməlidir.

Nəqliyyatda böyüyə, körpə uşaqlı şəxslərə, qadına yer vermək bizdə mənəvi normaya çevrilmişdir. Azərbaycanda dinməz-söyləməz, təklifsiz, xatırlatmadan qocalar, yaşlılar, hamilə qadınlar, əlillər avtobusun salonuna daxil olanda, metroya minəndə cavanlar, orta yaşlılar həmişə dərhal ayağa qalxıb onlara yer vemişlər. Hətta cavan qızlara da yer göstərilərdi. Böyüyə hörmət diktə ilə olmur, ailədə və məktəbdə verilən tərbiyənin nəticəsi kimi meydana gəlməlidir.

Vaxtilə məktəblinin, gəncin özünü görməməzliyə vurub üzünü pəncərəyə sarı çevirməsi, yaxud özünü qəzet, kitab oxuyan kimi göstərməsi ictimaiyyət tərəfindən tənə ilə qarşılanırdı.

İllər keçib. Ezamiyyətlərə çox da getmirik. Öz metromuzla, avobusumuzla bazarlığa, şənliklərə, bayramlara, müxtəlif tədbirlərə gedib-gəlirik. Lakin əvvəlki illərdən fərqli olaraq qəribə mənzərə ilə qarşılaşırıq. Bir zamanlar – 30-40 il bundan əvvəl başqa respublikaların nəqliyyat vasitələrində qarşılaşdığımız hallar indi öz başımıza gəlir. Metronun vaqonlarındakı oturmaqların əksəriyyəti 6 nəfərlikdir. Vaqonun salonuna daxil olursan. Diqqəti cəlb edən nədir? 6 nəfərlik oturmağın 3-4-də yeniyetmə oğlan və qız, gənc, yaxud 30-40 yaşlı şəxs oturub. Onların başı üzərində yaşlı, ahıl kişi və qadın dayanıb. Öyləşənlərin əksəriyyəti əlində mobil telefon özünü məşğul göstərir, yerindən qalxıb nə qadına, nə özündən xeyli yaşlıya, nə qocaya yer təklif etmir. Çox pis!

Milli dəyərlərimizə laqeyd yanaşan bu şəxslərə ar olsun!

Ümummilli Lider Heydər Əliyev yaşlı insanlara qayğı ilə yanaşmağı, onlara qayğı göstərməyi vacib sayıdır. Diqqət yetirək: “Mən bu gün bir azərbaycanlı kimi, özündə həm milli-mənəvi dəyərləri, həm də ümumbəşəri dəyərləri cəm edən bir insan kimi deyirəm ki, bizim xalqımızın mənəvi-əxlaqi mentaliteti onun ən böyük sərvətidir, milli sərvətidir. Bizdə nə qədər gözəl əxlaqi qaydalar var, bunlar əsrlər boyu formalaşmış, məsələn, kiçiyin böyüyə hörməti, böyüyün kiçiyə qayğısı, övladın valideynlərinə hədsiz hörməti, valideynlərin də öz övladlarına olan qayğısı və məhəbbəti. Bu, bizim xalqımızın mentalitetidir. Ümumbəşəri dəyərlər konstitusiyamızda öz əksini tapıbdir. Biz hüquqi, demokratik, dünyəvi dövlət quruculuğu prosesi aparırıq. Bax bu bir cümlədə ümumbəşəri dəyərlərin ifadəsi öz yerini tapıbdir. Ümumbəşəri dəyərlərlə milli-mənəvi dəyərlərin vəhdəti, sintezi bizim milli ideologiyamızın bu günü və gələcəyidir”.

Mənim bir hekayəm var. “Millətin qocası” adlanır. Tanış olaq: “İstanbul. Qitələrarası bir şəhər. Türkiyənin ən böyük şəhəri, dünyanın ən qədim mədəniyyət mərkəzlərindən biri. Təxminən 470 il Osmanlı imperiyasının paytaxtı, 30 Osmanlı sultanın iqamətgahı olub. İstanbul dünyanın ən özəl və gözəl şəhərlərindəndir. Şəhər

iki qitədə – Avropa və Asiyada yerləşən nadir şəhərlərdən biridir.

Şəhərin baş küçəsində maşınlar şütüyür. Şəhər həmişəki xoş ahəngi ilə yaşayır, insanlara fərəhli günlər bəxş edir. Şəhərdə qələbəlikdir. Əhalinin sayı az qala 17 milyona çatır. Meydanlar, küçələr dolub boşalır.

Sərin meh əsir. Kimisi işə, kimisi dükana, kimisi görüşə tələsir. İstanbul hər il doqquz milyona qədər turist qəbul edir. Budur, turistlər şəhəri gəzib-dolaşırlar. Füsunkar və tarixi yerləri, Aya Sofya məbədinə, Topqapı sarayını görmək, İstanbul Boğazında – Qara dənizlə Mərmərə dənizini bir-birinə bağlayan su keçidində gəmi ilə gəzmək istəyirlər.

İşıqforun yaşıl işığı yanırdı. Adamlar bu küçədən o biri küçəyə adlandılar. Yaşlı bir kişi keçməyə macal tapmadı. Qırımızı işıq piyadalara “gözlə” deyirdi. Maşınlar hərəkətə gəlmişdilər. Görünür, qocanın gözləri yaxşı görmürdü. Ayağını yolun hərəkət hissəsinə qoymuşdu. Yol polisi özünü yetirdi. Zolaqlı dəyənəyini qaldıraraq yolu bağladı. Maşınlar dayandılar. Polis qocanın qolundan tutub ağır addımlarla o biri küçəyə apardı. Maşınlar gözləyirdilər. Polisin işarəsi ilə onlar yola düşdülər. Bu mənzərəni seyr edən turistlərdən biri polisə yaxınlaşdı:

– Səni başa düşmədim. Əldən düşmüş bir qoca kişiye görə o qədər maşını saxlayıb gözlətdin. Buna dəyərdimi?

Polis ona baxıb gülümsədi, Turistin xətrinə dəymək istəmədi, amma sözünü dedi:

– O qoca elə-belə, adi qoca deyil, mənim millətimin qocasıdır! Ona əldən düşmüş, gərəksiz qoca kimi baxma. Mənim borcum onu qorumaqdır. Sən nə bilirsən o bu millət, bu Vətən üçün nələr edib. Bunu heç mən də bilmirəm... Amma millətimin bütün qocalarına bizim hörmətimiz və ehtiramımız var.

Turist pərt oldu. Səhvini anlayıb üzr istədi və yoluna davam etdi”.

K.D. Uşinski uşaqlar üçün “Baba” adlı bir hekayə yazmışdır. Həmin nağılı diqqət mərkəzinə gətirək: “Baba çox qocalmışdı. Çətinliklə görür, zorla eşidirdi. Qocalıq sinəsinə çökmüşdü. Əl-ayağı əsirdi. Qasığı ağzına aparırdı ki, şorba içsin, şorba üst-başına tökülürdü.

Onun yöndəmsiz hərəkətləri nə oğlunun, nə də gəlinin xoşuna gəlmirdi. Az qala ondan iyrənirdilər. Axırda ataya onlarla süfrə arxasında əyləşməyə imkan vermədilər. Qocanı soba-

nın arxasında əyləşdirir, ona gil qabda yemək verirdilər.

Qocanın əlləri əsirdi, qab-qacağı əlində saxlaya bilmirdi. Fincan əlindən salıb sındırdı. Bunu görən oğul və gəlin qəzəblənib, qocaya yeməyi köhnə taxta qabdan verməyə başladılar.

Bu evdə bir nəvə də vardı. O, baş verən hadisələri izləyirdi. Bir gün oğlan yerdə oturub taxta parçalardan nə isə düzəldirdi. Anası özünü ona tutaraq:

– Ay oğul, edirsən? – deyər soruşdu.

Uşaq:

– Qab düzəldirəm, – dedi. – Atanla sən qocalanda sizii taxta qabdan yedizdirəcəyəm.

Ata və ana bir-birlərinə baxıb qızardılar. Öz səhvlərini başa düşüb qocanı süfrə arxasına gətirdilər, ona taxta boşqabda yemək, taxta fincanda çay və su verməkdən əl çəkdilər.

İbrətamiz hekayədir. Balaca oğlan öz atasına layiqli dərs verir.

Məktəbdə təlim zamanı və dərsdən sonra təşkil olunan tədbirlərdə şagirdlərə başa salınmalıdır ki, böyüyə hörmət sahəsində xalqımızın gözəl ənənələrini davam etdirmək son dərəcə zəruri məsələdir. Aparılmış məqsədyönlü iş nəticəsində məktəblilər böyük qarşılaşanda ona salam verir, yaşlı adamın gəldiyini gördükdə ayağa qalxır və yaxud oturmaq üçün ona yer verir. Böyüyə hörmət qayğıkeşliklə sıx surətdə əlaqədardır. Yaşlı qadına ağır çantanı aparmaqda kömək etmək çox xeyirxah işdir, onun qayğısına qalmaq deməkdir. Böyüyə hörmət həm də yeri gəldikdə onunla məsləhətləşməyi, onun rəyini öyrənməyi tələb edir. Xüsusən ahıl adamlardan məsləhət istədikdə onda sevinc hissi oyanır. Özünün hələ gərəksiz olmadığını, xeyrə-şərə yaratdığını anlamaq duyğusu onun həyat eşqini alovlandırır, ömrünü uzadır. Lakin böyük də öz hörmətini saxlamalı, öz-özünə hörmət etməlidir.

Kinorejissor *Babək Abbaszadənin “Bö-yüklərə hörmət elə...”* adlı hekayəsini yadıma salaq: “Nadir oxuduğu məktəbdən bir-iki dayanaq aralıda yaşayırdı. Buna görə də çox vaxt məktəbə avtobusla gedirdi. Nadirin qəribə xasiyyəti vardı. Avtobusda boş yer görən kimi tez oturardı. Üzünü də pəncərəyə çevirərdi ki, avtobusa minən olanda ona yer verməsin. Bir dəfə Nadir məktəbə gedirdi. Həmişəki kimi pəncərədən çölə baxırdı. Amma avtobusdakı danışmaları eşidirdi. Sınıf yoldaşı Tofiqin səsi idi:

– Dayı, buyurun, əyləşin.

– Ay oğul, zəhmət çəkmə.

Yenə səs eşidildi:

– Dayı, burada yer var, gəlin, əyləşin.

– Ay bala, sən narahat olma. Burada bir oğlan var, istəyirəm o mənə yer versin.

Səs Nadirə yaxınlaşdı. Həmin kişi Nadirin başı üzərində dayanmışdı. Səs ona tanış gəlirdi. Nadir üzünü çevirəndə atasını gördü”.

İbrətamiz əhvalatdır. Həmin hekayədən belə məntiqi nəticə çıxarmaq olar ki, sən nəqliyyatda özündən böyüklərə yer verməlisən. Bu, məktəbli kimi sənin mənəvi borcundur, həm də sən burada qoca, yaşlı kişiylə, qadına yer verirsənsə, başqa bir avtobusda, metroda kimsə sənə anana, bacına, atana öz yerini təklif edir. Başqa bir tərəfdən, indi böyüklərə hörmət etməlisən ki, qocalanda sənə də hörmət etsinlər.

Digər mənəvi keyfiyyətlər kimi böyüyə hörmət üzrə işə uşaq hələ kiçik yaşlarda ikən başlamaq lazımdır. Böyük Nizami demişkən:

Hər bir şey təməldən möhkəm qurulur,

Təməlsiz binalar çox tez də uçur.

Xeyirxahlıq kimi nəcib sifətin balacalara aşılmasında ailənin üzərinə mühüm vəzifə düşür. Ailənin həyat tərzini, ata-ana, bacı-qardaş, baba-nənə, yaşlılarla uşaqlar arasında qarşılıqlı anlama, səmimiyyət, mehribanlıq və hörmət, tərbiyə prosesinin düzgün qurulması bu müsbət mənəvi keyfiyyətin təşəkkül tapmasına şərait yaradır. Ailənin bünövrəsi möhkəmdir, valideynlər vətəndaşlıq borclarını aydın dərk edirlərsə, özlərindən yaşlı adamlara qayğı və ehtiramla yanaşır, onlarla mehriban davranır və hörmətlə yanaşırlarsa, ata-ananın belə xüsusiyyətləri, keyfiyyətləri övladlarına da keçəcək, onların gözəl rəftarını yamsılamağa can atacaq, böyüklərə hörmət edəcəklər. Eyni sözlər pedaqoji kollektivlərin üzvlərinə də aiddir.

Ailə üzvləri yalnız öz aləmlərinə qapıldıkları, başqasının halına, sevincinə və dərdinə şərik çıxmağa çox da maraqlı olmadıkları, bir-birinə qarşı hörmətsizlik və kobudluq göstərdikləri təqdirdə uşaq da, təbii ki, onların təsiri altına düşəcək. Böyüyə hörmət ata-anaya hörmətlə sıx bağlıdır. Biz, hər şeydən əvvəl, öz valideynlərimizə hörmət etməli, onların qayğısına qalmalı-

yıq. Bunsuz, ümumiyyətlə, böyüyə hörmətdən söz gedə bilməz.

Səhərlər yataqdan qalxarkən evdəkiləri salamlamaq, onlara “sabahınız xeyir”, axşamlar isə yatmamışdan əvvəl “gecəniz xeyrə qalsın” demək ailədə hökm sürən qarşılıqlı hörmətin, özündən böyüklərə ehtiramın əlamətidir. Böyüyə hörmət çox vaxt bu vərdişlər əsasında inkişaf edib təkmilləşir. Böyüyə hörmət özündən yaşlı adamlara qulaq asmağı, onlara yer verməyi, valideynlərin dediklərini yerinə yetirməyi, ata-anadan icazəsiz başqa yerə gedib onları nigarançılıq içərisində qoymamağı nəzərdə tutur.

Özündən böyüyün üstünə qışqırmaq, ona əl qaldırmaq, ağzını əyib lağa qoymaq, onunla kobud danışmaq yaramaz. Ata-ana, böyük bacı-qardaş paltarını dəyişərkən onlara kömək göstərən, ev paltarlarını və çəkmələrini gətirib onlara verən oğlan və qız ehtirama layiqdir.

Məktəbdə təlim zamanı və dərstdən sonra təşkil olunan tədbirlərdə şagirdlərə başa salınmalıdır ki, böyüyə hörmət sahəsində xalqımızın gözəl ənənələrini davam etdirmək son dərəcə zəruri məsələdir. Aparılmış məqsədyönlü iş nəticəsində məktəblilər böyüklə qarşılaşanda ona salam verir, yaşlı adamın gəldiyini gördükdə ayağa qalxır və yaxud oturmaq üçün ona yer verir. Böyüyə hörmət qayğıkeşliklə sıx surətdə əlaqədardır. Yaşlı qadına ağır çantanı aparmaqda kömək etmək çox xeyirxah işdir, onun qayğısına qalmaq deməkdir. Böyüyə hörmət həm də yeri gəldikdə onunla məsləhətləşməyi, onun rəyini öyrənməyi tələb edir. Xüsusən ahıl adamlardan məsləhət istədikdə onda sevinc hissi oyanır. Özünün hələ gərəksiz olmadığını, xeyrə-şərə yaratdığını anlamaq duyğusu onun həyat eşqini alovlandırır, ömrünü uzadır. Lakin böyük də öz hörmətini saxlamalı, öz-özünə hörmət etməlidir.

Problemin aktuallığı. Böyüyə hörmət bütün dövrlərdə olduğu kimi hazırda da son dərəcə aktuallıq daşıyır.

Problemin yeniliyi. Böyüyə hörmət tərbiyəsinin formalaşdırılmasının vacibliyi diqqət mərkəzinə gətirilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə doktorantlar, dissertantlar, magistrantlar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Abbasov, A.N. Pedagogika: Orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov. -Bakı: Mütərcim, -2015. -360 s.
2. Abbasov, A.N. Pedagogika: Müntəxəbat: Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov, R.R.Məmmədzadə, L.A. Məmmədli. -Bakı: Mütərcim, -2021. -608 s.
3. Pedagogika nəzəriyyəsi və tarixi: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik / A.N. Abbasov, L.A. Məmmədli, İ.B. Əmirəliyeva. -Bakı: Mütərcim, -2022. -464 s.
4. Abbasov, A.N. Pedagogika: Ali təhsil müəssisələri üçün dərslik / A.N. Abbasov, H.Ə. Əlizadə. -Bakı: Mütərcim, -2024. -400 s.

Redaksiyaya daxil olub: 06.06.2025